

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ

Ի վերայ աւիտաբնացութեան Կրիստոնէից 'ի Կաթոլիկ յերոսաղէմ, և 'ի վերայ
հանդիսաւոր որոնցութեանց ճարտարութիւն և լուսապայտութեան 'ի Գերեղմանէն
Քրիստոսի:

ՅԵՐԿՈՒՍ ՄԱՍՈՒՆՍ

Գրեալ 'ի Պ. Յակովբայ Շահան - Զրդեպեան

(յամի Տեառն 1834, 'ի Տփլիս):

ՄԱՍՆ Ե.

Տեղեկութիւն 'ի վերայ ուխտագնացութեան քրիստոնէից յերուսաղէմ, 'ի սկզբանէ
անտի մինչև ջաւուրս մեր:

Ե. Սուրբութիւնն ուխտագնացութեան Հնադոյն իմն է՝ և
ընդհանուր 'ի մէջ ամենայն ազգաց, թէ՛ առ քրիստոնեայս, և
թէ՛ առ այլակրօնս: Գլխամբ 'ի պատմութեանց որ ամենայն դե-
նասպահ ժողովուրդք աշխարհի ունէին 'ի Հնունս՝ և յարատեւն
ունել նաեւ առ այժմս՝ զոմանս գլխաւոր կամ զաւառական տե-
ղիս վասն ուխտագնացութեան յինչ ինչ որոշեալ ժամանակս իւ-
րաքանչիւր տարւոյ:

Բ. Տնօրինական վայրքն Պաղեստինոյ, մանաւանդ և Նըու-
սաղէմ քաղաքի, հռչակաւոր և նախապատիւ հանդիսացան յոյժ
առ ամենայն քրիստոսադաւան ազնեւ Եսիոյ և Նւրոպիոյ ('ի
Թուականէն Վրիստոսի 33—70): Նրթալով անդ յոգնաշխատ
և բազմածախ ճանապարհորդութեամբ և երկիր պաղանկրով այնո-
ցիկ տեղաց, յուսային հաւատացեալք մերկանալ յամենայն մեղաց
իւրեանց, և լինել արդարազգեստ առաջի Աստուծոյ և մարդկան¹:

Գ. Յառաջին, յերկրորդ և յերրորդ դարսն Թուականին
Վրիստոսի՝ հազիւ ուրեք գտանին յիշատակութիւնք ինչ ուխ-

¹ Վերթօթ, Պատմութիւն Հիւրընկալ և խաչակիր զինուորաց. հատոր Թ. երես 6:
Ֆլեւրի, ճառ Է. 'ի վերայ եկեղեցական պատմութեան:

տազնացութեան յայնոսիկ տեղիս: Չի յընթացս այսոցիկ ժամանակաց դեռ ևս ոչ գոյր անդ եկեղեցի ինչ կամ աղօթարան վանհատացիք: Վրիստոնեայք Նշրուսաղէմի գոլով 'ի մէջ Հռովմայեցւոց և անդարձ Հրէից՝ ոչ կարէին համարձակաբար կատարել զպաշտօն աւետարանական կրօնին, և կենցաղավարէին 'ի մէջ բազմութեան ըստ խրատուց նորոյ օրինաց և ըստ օրինակի վարուց Իսսեանց, Երիտնեանց և Թերաքետեանց: Հասարակ աղօթատուն նոցա՝ էր յայնժամ տաճարն Սաղմոնի. բայց զբեկումն հացին, ըստ ոճոյ ասիցն որ 'ի Վործս առաքելոց, կատարէին յառանին կամ յինչ ինչ մասնաւոր տեղիս²:

Գ. Յետ կործանմանն տաճարին և քաղաքին Նշրուսաղէմի 'ի Տիտոսէ ('ի Թ. 70), նոյն հաւատացեալք փախուցեալ անտի՝ ցրուեցան 'ի Բեղղայ և յայլ տեղիս Պաղեստինոյ. և զինի այսր դիպուածոյ՝ քրիստոնեայք բաժանեցան 'ի Հրէից³:

Ե. Սովորութիւն էր առ հին Հռովմայեցիս զարդարել զքաղաքս և զէնս արձանօք և պատկերօք չաստուածոց իւրեանց կամ զից տիրեցելոց ազգաց: Ի կամէն Ազրիանոսի կայսեր վերստին հիմնարկել զՆշրուսաղէմ քաղաք՝ տալով նմա զերկրորդական անուն իւր Հեղիա Վաբիթոլինա ('ի Թ. 133), հրամայեաց կանգնել զիւրօք ինչ մարմարիոնեայ Ափրոդիտէ չաստուածուհւոյն 'ի վերայ Վոդզոթայի, և զպատկեր Վիոսի 'ի վերայ գերեզմանին Վրիստոսի⁴:

Զ. Այլ յառաջին ամսն չորրորդ դարուն ('ի Թ. 305) մինչդեռ կայսերք Հռովմայեցւոց զբաղեալ էին 'ի պատերազմունս մերթ 'ի մէջ իւրեանց, և մերթ ընդդէմ Պարսից և Վոթագւոց, քրիստոնեայք Պաղեստինոյ, որպէս և այլոց տեղեաց, ունելով զանգորութիւն ինչ՝ սկսան դառնալ Նշրուսաղէմ, շինել զժողովարանս աղօթից, և հրաւիրել նաև զհաւատացեալս այլոց աշխարհաց գալ յայցելութիւն տնօրինական վայրացն Վրիստոսի: Ապա ('ի Թ. 312) յընկալնուլ Պոստանդիանոսի մեծի զբարոգութիւն աւետարանին, 'ի գալ մօր իւրոյ Հեղինէ Թագուհւոյն 'ի Սաղիմ

² Քլէւրի, վարք նախնի քրիստոնէից. գլուխ 7:

³ Ժամանակագրութիւն Եւսեբի. հատոր Ը. երես 274: Քլէւրի 'ի նոյն գլուխ:

⁴ Ժամանակագրութիւն Եւսեբի. հատոր Ը. երես 286: Ռենուսօթ, փոփոխութիւնք տերութեանց. հատոր Ը. երես 308: Բառարան երեւելի արանց աշխարհի, 'ի բառն Արիւն: Ռենուսս, տեղագրութիւն Պաղեստինոյ. 'ի բառն Երուսաղէմ:

քաղաք, ՚ի հիմնարակէն զհոյակապ տաճար սրբոյ Յարութեան, և ՚ի գտանելն զիայտ խաչին Վրիստոսի, հօտք հաւատացեալ ժողովրդոցն բազմացեալ և քաջալերեալ յօրինակէ այսր դշխոյի՝ զային բազմութեամբ ՚ի տեսութիւն սուրբ տեղեաց⁶:

Լ. Յաճախ էին անդ յոյժ յոյժ ուխտազնացութիւնք՝ զոր առնէին յայնժամ Յոյնք, Լատինք, Ասորիք, Լեզիպոսացիք և այլք, որ էին ընդ տէրութեամբ կայսերաց, և ոչինչ արդել գոյր նոցա առ այս ճանապարհորդութիւն: Բայց յորովութիւնն ամ բոխից հաւաքելոց ՚ի նոյն քաղաք՝ տայր միշտ տեղի ազգի ազգի անառակ գործոց, թէ ՚ի կողմանէ ուխտաւորաց, և թէ ՚ի բուն բնակչաց Երուսաղէմի: Սուրբ Զարքն չորրորդ և հինգերորդ դարուց (՚ի թ. 350—450) Գրիգոր Նիւսացի, Էրոնիմոս, Օգոստինոս, և այլք, փոյթ կալան յոյժ գրով և բանիւ առ ՚ի արդել լուլ կամ մեղմել զեռանդն զայն ուխտազնացութեան, քարոզելով ժողովրդոց՝ թէ Վրիստոս և Զոգին սուրբ գտանին յամենայն տեղիս աշխարհի, և ոչ թէ Երուսաղէմ միայն. և թէ՛ անհամար սուրբ վայելէն զարքայութիւնն երկնից՝ առանց տեսանելոյ զքաղաքն զայն. և միանգամայն կշտամբեն խտապէս նոյն Զարք զխառնագնաց վարս բնակչոցն Երուսաղէմի⁶: Բայց սակայն ժողովուրդքն Յունաստանի և Եւրոպիոյ ոչ անապին բնաւ հոգեւ շունչ խրատուց այնոցիկ Զարց. զն հասարակօրէն աշխարհի մարդիկ կամին զամենայն ինչ զգայարանօք տեսանել և շօշափել, քան մտօք ըմբռնել և յարդել. վստն որոյ և սովորութիւնն ուխտաչու լինելոյ զէպ Երուսաղէմ՝ յաճախէր միշտ դարէ ՚ի դար⁷:

Բ. Մինչ Պարսիկք առին զԵրուսաղէմ և գերեցին զսուրբ խաչն (՚ի թ. 614), Յոյնք և այլ Ասիացի ժողովուրդք՝ որ թրշնամի էին նոցա, ոչ համարձակէին գնալ անդր՝ պատճառաւ բռնութեանց և անարգանայն՝ զոր կրէին ՚ի կողմանէ անհաւատ գործակալաց Պարսից, թէպէտ և կայսրն Զերակ կալաւ ՚ի նոցանէ զսուրբ խաչն և զքաղաքն⁸: Բայց զինի սակաւ ամաց, Օմար՝ երկրորդ խալիֆէ կամ ամիրապետ յեա Մահմետի՝ (՚ի թ. 638)

⁶ Վարք Պոստանդիանոսի և Հեղինէ Թագուհոյն. ՚ի լառարանն երևելի արանց աշխարհի: Բենեուտթ, փոփոխութիւնք տէրութեանց. հատոր ք. երես 508: Հ. Գէորգ Ոսկեանց. Վարք Պոստանդիանոսի, գլուխ ԺԴ. և ՚ի հետեւեալն:

⁷ Միշտ, Պատմ. իսլամի. հատոր Թ. երես 45—53 և 543—566.

⁸ Նոյն, Պատմ. երես 509. և ՚ի հետեւեալն:

⁹ Չամչեանց, Պատմութիւն Հայոց, հատոր ք. երես 324 և 326:

տիրապետեաց Արուստղէմ քաղաքի և բոլոր Պաղեստինոյ, և բնակիչք Սաղիմայ անձնատուր եղին նմա յայնժամ զաշնադրութեամբ ինչ, որ ապա եղև ընդհանուր կանոն մահմետականաց դէպ առ քրիստոնեայս ամենայն աշխարհաց, որ և ըստ մասին ինչ տեւէ մինչ ցաւուրս մեր. զոր և արեւելեան քրիստոնեայք համարին իբր արտօնութիւն ինչ տուեալ յՕմարայ կամ 'ի Մահմետէ իսկ: Բանք զաշնադրութեանն պարունակէին զայս: «Բնակիչք Արուստղէմի «ապոհոյութեամբ պահեսցեն միշտ զկեանս, զինչս և զեկեղեցիս «իւրեանց: Բայց ոչ կարեն շինել զնոր եկեղեցի, ոչ կանգնել զնաչ «'ի վերայ շինեալ եկեղեցեաց, ոչ հարկանել զզանգակ. այլ թոյլ «տամք թնդիւն ինչ միայն առնել: Աթէ Մահմետական ոք մնայ «ցէ 'ի բնակութիւնս իւրեանց, ինքեանք պարտին հոգալ զծախս «նորա եռօրեայ տեղութեամբ: Ոչ կարեն քրիստոնեայք հրաւի- «րել զՄահմետական ոք առ 'ի թողուլ զդէն իւր, և ոչ արգե- «լուլ աղբականաց իւրեանց ընդունել զՄահմետականութիւն. «ոչ պարտին ուսանել զլեզուս (աղբաց) և կրել զզգեստ և զան- «ուանակոջութիւն Մահմետականաց. նա և արգելեալ է նոցա «ունել զղէն, և վաճառել զղինի. ևս և պարտին լինել հաւատա- «րիմ առ ամիրապետն, և հատուցանել անխափան զհարկս⁹:

Թ. Ի սկիւն ժամանակի սկիզբն եղև նորանոր տառապանաց քրիստոնէից, և անթիւ փոփոխութեանց աշխարհի իրաց. և այսուհետև ողբալի են արդարև կացութիւնք Արուստղէմ քաղաքի և ամենայն արեւելեան աղբաց. և որոց նախնական պատճառք եղին ըստ մեծի մասին անխոհեմ կառավարութիւնք կայսերաց և պատ- ըրարգաց Աոստանդնուպօլսոյ: Օհ էր որ յարուցանէին սոքա իսկ, և էր որ թոյլ տային այլոց 'ի վերբերել զտեսակ տեսակ քննու- թիւնս և զվէճս 'ի վերայ աւետարանական վարդապետութեանց, զոր պարտ էին միայն հաւատալ քան քննել: Սովորութիւն էր առ նոսա անընտրաբար շաղակրատել 'ի վերայ ամենայն նիւթոյ. ուստի և հակաճառելով 'ի վերայ հաւատոյ՝ ըստ օրինակի հեթանոս ի- մաստասիրացն Աթենացոց և Աղեքսանդրացոց՝ որ 'ի վերայ մտացածին գիտութեանց, արկանէին անխոհեմաբար Յոյնք և Ասորիք զսիրմն երկպառակութեան և ատելութեան 'ի մէջ հաւա-

⁹ Երպէս թէ, Արեւելեան մատենադարան, 'ի բառն Օմար պէն ալիբեալ: Բաւարան երեւելի արանց աշխարհի, 'ի բառն Օմար: Չամչեանց, Պատմութիւն Հայոց, հատոր ք. երես 346, 347:

տացելոց: Միաք սոցա 'ի վերայ կրօնի տարուբերէր միշտ, մերթ յայտ նորամուտ կարծիք, և մերթ յայն. և տէրութիւնն ևս երբեմն հալածելով զմի կողմն՝ և երբեմն զմիւսն, զարթուցանէր յամենեւին զողի յամառութեան և թշնամութեան ընդ միմեանս և ընդդէմ տէրութեան միանգամայն ¹⁰: Ասն որոյ մինչ Արաբացիք՝ ատեցողք Յունաց՝ մտին յաշխարհն Եգիպտացւոց, Ասորւոց, Վապտականացւոց, և այլոց աղգաց, բնակիչք նոցին առ ատելութեանն զոր ունէին դէպ 'ի Յոյնս՝ կամովին իմն ընկալան զդէն Սահմեան, և եղին չարաչար հակառակորդք քրիստոնէութեան, հալածելով անողորմաբար զմնացեալ հաւատացեալս, մանաւանդ զայնս 'ի Յունաց՝ որ երեւէին 'ի մէջ իւրեանց, և առաւել ևս զայնոսիկ՝ որ կամէին գնալ յուխտ 'ի սուրբ տեղիսն Լըրուսաղէմի: Տարածութիւնն Սահմեականութեան այնքան արագընթաց եղև յայնոսիկ աշխարհս, որ զկնի քսան ամաց երեւէր արդէն այն՝ լինել իբր բուն կրօն նոցա 'ի հազարաւոր ամաց հետէ: Բազումք 'ի բնիկ բնակչաց Լըրուսաղէմի այնքան դիւրութեամբ հաւատադրուծ եղին յայնժամ, որ Սովորոնիոս Վատրիարդ տեղւոյն՝ աղգաւ Յոյն՝ տեսեալ զնուազումն քրիստոնէից և զոտնակոս լինել սուրբ տեղեացն, անկաւ 'ի հիւանդաբեր ինչ տրտմութիւն: Ամիրապետն Օմար կամեցաւ մխիթարել զնա՝ թողով նմա զվերակացութիւն գերեզմանին Քրիստոսի և այլոց տեղեաց, որպէս յառաջն. բայց զկնի ամնոց ինչ ('ի թ. 638) մեռաւ Սովորոնիոս: Հազարացիք եղին յայնժամ զծանր ծանր հարկս 'ի վերայ Լըրուսաղէմի և 'ի վերայ ուխտաւորաց. որով և Յոյնք բոլորովին դադարեցան 'ի գնալոյ անդր բազմութեամբ ¹¹:

Ժ. Բայց Լատինք շարունակէին միշտ փոքր 'ի շատէ առնել ըստ սովորութեան իւրեանց զայցելութիւն Լըրուսաղէմ: Մինչ ամիրապետն Հազարացւոց Հարոն Ռաշիտ ('ի թ. 807) արար զբարեկամական դաշնադրութիւն ընդ կայսերն Լըրուսիոյ՝ մեծին Սարդուսի, և առաքեաց նմա 'ի ցոյց բարեկամութեան իւրոյ զբանալիս քաղաքին Լըրուսաղէմի, Լատինք սկսան յայնժամ առաւել ևս համարձակութեամբ և բազմութեամբ գնալ անդր և ստա-

¹⁰ Մօնթեքիւ. Խոկմունք 'ի վերայ ընդարձակութեան և կործանման հռովմէական կայսերութեան. գլ. իբ:

¹¹ Էրպլոթ, 'ի բառն՝ Գորո: Բառար. երեւելի արանց 'ի լառն Սոփրոնիոս: Միշտ. Պատմութիւն իաշ. հատոր 22. և 'ի հետեւեալսն:

նալ նաև հետ զհետէ զլատուկ եկեղեցիս՝ զընակարան՝ զհոգե-
տուն և զհիւանդանոց 'ի մէջ քաղաքին ¹²:

ԺԵ. Ի Ժամանակս արշաւանացն Յովհաննէս Չմշիկ հայկազն
կայսեր 'ի Միջագետս՝ յԱսորիս և 'ի Պաղեստին ('ի թ. 975) ¹³,
քրիստոնեայք որ կային յԱրուսաղէմ՝ սկսան սակաւ մի ունել
ղապահովութիւն և զանդորրութիւն. և բազումք 'ի Յունաց և
յայլոց ազգաց գնացին յայնմ միջոցի յուխտ սուրբ տեղեաց:
Իայց այս աներկեանութիւն ոչ տևեաց երկար ժամանակ. զի Հա-
գարացիք վերստին կալան զամենայն տեղիս Պաղեստինոյ, և դար-
ձեալ նեղէին զարևելեան քրիստոնեայս, որպէս յառաջն: Իսկ Լա-
տինք որ բնակէին 'ի հեռաւոր աշխարհս, և առ որս Արաբացիք
դեռ ոչ ունէին այնքան նախանձ և ատելութիւն, առնէին միշտ
զմանական և զխմբաւոր երթևեկութիւն յԱրուսաղէմ: Եւ առ 'ի
տալ դոյն ինչ ծանօթութիւն զորպիսութիւնէ ճանապարհոր-
դութեանց նոցա անդր յայնոսիկ ժամանակս՝ յառաջ բերից աստ
միայն զերկուս օրինակս 'ի նշանաւորաց անտի:

ԺԲ. Յամի Տեառն 1054. Լիթպէրթ անուն եպիսկոպոսն
Պամպրէ քաղաքին Պաղղիոյ՝ զնաց 'ի համբոյր սուրբ տեղեաց
Սաղիմայ, տանելով ընդ իւր աւելի քան զերեք հազար ուխտա-
ւորս հաւաքեալ 'ի Թեմէ իւրմէ: Ի 1064 թուին՝ եպիսկոպոսքն
Մանկոնցա, Սփիրա, Գօրոնիս, Պամպրէի և Ութրիս քաղաքաց,
զիմեցին նոյնպէս 'ի տեսութիւն սուրբ զերկզմանին Վրիստոսի՝
ունելով ընդ ինքեանս զեօթն հազար ուխտաւորս 'ի Թեմից իւ-
րեանց ¹⁴: Ի նոյն ամի այլ իմն գունդ Եւրոպացի ուխտաւորաց՝
թուով 70,000, գնացեալ յԱրուսաղէմ՝ կոտորեցան 'ի Մահմե-
տականաց ¹⁵:

ԺԳ. Ոմանք յայտոցիկ Եւրոպացի ուխտաւորաց՝ սովոր էին
յետ համբուրիոյ յԱրուսաղէմ՝ գնալ նաև 'ի տեսութիւն հրո-
չակաւոր լերանցն Անայի և Վորեբայ 'ի հաւաքել յայնոցիկ տե-
ղեաց զմասունս սրբոց, զկոտորս քարանց՝ ծառոց՝ վաղիմի շի-

¹² Վերթօթ. պատմութիւն խաչ. հատոր 2. երես 17. և 'ի հետևեալն:

¹³ Մատթէոս Եղեռացի, Պատմ. ժամանակագր. 'ի թուին Հայոց 277: Մամուէլ Անե-
ցի, ժամանակագր. 'ի թուին Հայոց 277:

¹⁴ Ֆլէւրի, ճառ 2, 'ի վերայ եկեղեցական պատմութեան: Միշո, Պատմ. խաչակ.
հատ. 2. երես 67 — 69:

¹⁵ Ժամանակագր. երևելի արանց աշխարհի, հատ. 20:

նաւածոց՝ և այլ ինչ ինչ իրաց, զորոց խօսին հին և նոր կտակարանք և ոմանք երևելի մատենադիրք ¹⁶:

ԺԻ. Խմբակազմ ճանապարհորդութիւնքն Ատոինացոց ՚ի տեսութիւն սուրբ տեղեաց՝ երևեին լինել որպէս արշաւանք ինչ զինուորական գնդէց, քան եկք ուխտաւորաց. վասն որոյ և յարուցին առ սակաւ սակաւ ՚ի միտս Արաբացոց զբազում կասկածանս և զթշնամութիւն դէպ առ նոսա, որպէս և առ արևելեան քրիստոնեայս: Իսկ երևելի ազգք Արուսացոց՝ Խաթալացիք, Գաղղիացիք, Գերմանացիք, Անգղիացիք, Սպանիացիք և այլք, զայրացեալ ընդ այս, և ոչ կամելով տանել անարգանաց և հարստահարութեանց Մահմետականաց, ձայնակցեցան ընդ միմեանս նախ ՚ի հեռուստ, և ապա բազում թագաւորք՝ իշխանք և պետք եկեղեցական դասուց՝ հաւաքեցան ՚ի մի համաշխարհային ժողով ՚ի Գլերմոն քաղաք Գաղղիոյ, և անդ (՚ի թ. 1095) միակամութեամբ բացորոշեցին խնդրել զվրէժ յԱրաբացոց, գնալ յարևելս, առնուլ զսուրբ քաղաքն Արուսաղէմ, և ազատել զքրիստոնեայս ՚ի ձեռաց անհաւատից: Ասան որոյ և կազմեցին զմեծաւորոյ բանակս հիծելագունդ՝ հետևակախումբ և ծովագնաց զօրաց, որոց թիւ լինէր աւելի քան զհինգ հարիւր հազար արանց: Ասոցա եկեալ բազում աշխատութեամբ և երկար ճանապարհորդութեամբ յարևելս՝ մարտ եղեալ պատերազմեցան քաջութեամբ ընդդէմ Արաբացոց ՚ի զանազան տեղիս, և ապա (՚ի թուին 1099) առին յաղթանակութեամբ զԱրուսաղէմ քաղաք, և տիրապետեցին միանգամայն բոլոր Պաղեստինոյ, մասին ինչ աշխարհին Ասորոց և Միջագետացն Հայոց մինչև յԱդեսիս և ՚ի ջրակայս նորա ¹⁷:

ԺԵ. Պատրիարքութիւնն Արուսաղէմի՝ որ մինչև ջայն վայր ՚ի ձեռս Յունաց էր ընդ տէրութեամբ Արաբացոց, էանց առ Ատոինացիս (՚ի թ. 1100—1186) զկնի այսր փոփոխութեան: Բայց պատճառաւ աղատութեան սուրբ տեղեացն, և զերծ լինելոյն ՚ի հարկաց, Յոյնք և այլ արևելեան քրիստոնեայք ՚ի նորուստ սկսան առնել համարձակութեամբ զուխտագնացութիւն յԱրուսաղէմ քաղաք: Հայք փոքուն Ասիոյ՝ որ էին յայնժամ ընդ իշ-

¹⁶ Միշո. Պատմութիւն իսապարաց, հատ. Թ. երես 509—512. ևս՝ 543—566:

¹⁷ Մատթէոս եղևնացի, Պատմ. ժամանակագր. ՚ի թուին Հայոց շէշ: Սամուէլ Անեցի, ժամանակագրութիւն, ՚ի թուին Հայոց շէշ: Միշո, հատ. Թ. երես 97—127:

խանութեամբ Ռուբինեան նահապետացն՝ որ 'ի Միւլիկիա, 'ի բազում իրս ձեռնտու եղն լատինացւոց 'ի ժամանել նոցա յարեւելս. և փոխանակ այսոցիկ ծառայութեանց՝ լատին իշխանք ետուն Հայոց զտեղի ինչ և զեկեղեցի մի յանուն սրբոյն Յակովբայ յԵրուսաղէմ քաղաք: Ապա ստացեալ անդ Հայոց ծախուք իւրեանց զայլ մօտակայ վայրս՝ 'ի նորուստ հիմնարկեցին զայն հոյակապ տաճար յանուն նոյն սրբոյն, որ տեսանի մինչև ցայսօր: Եւ զկնի այսր կառուցին հետ զհետէ կից նոյն եկեղեցւոյ՝ զԵջլանս և զյատուկ բնակարանս վասն միաբանից և վասն ուխտաւորաց: Եւ այնուհետեւ սկսան Հայք ևս՝ ըստ օրինակի այլոց ազգաց առնել այցելութիւն 'ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ:

ԺԶ. Ռաբբի Բենիամին Ապանիացի 'ի Թուտեղ քաղաքէ գնացեալ յԵրուսաղէմ 'ի մէջ երկոտասաներորդ դարուն՝ 'ի տեսութիւն տաճարին Սաղոմոնի՝ պատմէ, թէ կային անդ յայնժամ՝ բաց 'ի լատինացւոց՝ նաև Յոյնք, Հայք, Վրացիք, և Յակորիկք¹⁸: Վրիստոնեայ մատենագիրք ժամանակակիցք այսր Խարայէլացի հեղինակի, աւանդեն նոյնպէս՝ թէ յամենայն ազգաց գային անդր յայնժամ ուխտաւորք, բայց զառնային յաշխարհս իւրեանց առանց հոգեշահ լինելոյ: Օ՛ի բարբ բնակչացն Երուսաղէմի այնքան ապականեալ էին, որ հազիւ հազ զտանիւր առ նոսա գէթ մի միայն կին պարկեշտաբարոյ: Վարք արանցն էր 'ի նոյն կացութեան. օրինակս անառակ դնացից տային յուէտ զըլխաւորքն եկեղեցական և աշխարհական իշխանութեանց՝ քան թէ սոսկական անձինք¹⁹:

ԺԷ. Սոյն թուլամորթութիւն բնակչաց Երուսաղէմի դիւրութիւն ետ Արաբացւոց՝ վերստին տիրապետել այնմ քաղաքի, և արկանել զայն 'ի ներքոյ ծառայութեան, որպէս յառաջն: Ուստի ('ի թվ. 1187) մինչ Սուլթանն Սալահէտտին էառ զԵրուսաղէմ 'ի ձեռաց լատինացւոց, նկուն արար զբնակիչս նորա, և կամեցաւ արձանագրել 'ի թիւս կալուածոց տէրութեան զամենայն եկեղեցիս և զԵջլանս քրիստոնէից. այլ յետ տեղեկանալոյ՝ թէ այն ամենայն վայրք և շինուածք՝ անկախ 'ի տէրութեանց

¹⁸ Ռաբբի Բենիամին, Ռահագնացութիւն, երես 4:

¹⁹ Միլո, Պատմ. իսլամիկ. հատ. ք. երես 265, և զնոյն վկայէ պատմիչն մեր Մատթէոս Եդեսացի, և զայլս ևս՝ վասն լատինացւոց՝ որ էին 'ի Միջագետս. տես 'ի Պատմ. նորին 'ի թուին Հայոց շին և շէք:

ստացուածք են իւրաքանչիւր ազգի առանձին առանձին, եթող
առ մէն մի 'ի նոցանէ ունել' որպէս յառաջագոյն՝ զյատուկ տե-
ղիս իւրեանց. Ստեփանոս եղ մասնաւոր հարկս 'ի վերայ տաճարին
սրբոյ Յարութեան, և հրամայեաց նաեւ առնուլ յիւրաքանչիւր
ուխտաւորէ զմի մի դահեկան զլիահարկ, և յանձնեաց միանգա-
ւայն զփակակալութիւն գերեզմանին Քրիստոսի՝ կգերացն Յու-
նաց, որպէս և լեալ էր 'ի սկզբանն ²⁰ :

(Ըրանալովն յիսկ)

ՕԹԵԻԱՆԲ ԴԻԻՑԱԶԱՆՑ ՀԱՅՈՑ *

Բ

Ընդ Արմանեակ, այն Գլխի ազած,
Սոսոյս 'ի բոյժ երայց տընկէր վայրենեաց :

Գ

Ընդ և ապա Արմայիսեանն հաստամուր
Քաղաք վիմարդ առ գետեզերքն 'ի բըլուր,
Ըն վայելուչ 'ի նիստ 'ի ձեւ և 'ի դիր,
Ի հիմնադրէն կոչումն էառ Արմաւիր,
Ուր և Արամ ըղձեղացին հէք զիշխան
Ի մահակիրն տայր հանել 'ի կախան :

Ընդ սա արեանց խաղաղամբոյ սիկարեան,
Որ յօտարին մրտէր մըխէր 'ի սահման,
Սիրազ վայրագ (ուր մէկն անուն տայ Նիւբար),
Հինախաղաց ընդ դաշտ ընդ սոր և ընդ սար,
Ըն և սոսկումն ազանց արկեալ շըրջարմակ՝
Յայս կոյս և յայն խաղայր սրիւռէր ասպատակ.
Ըն 'ի շինէ 'ի մօտ սահման և 'ի տար
Ըղուրտակօք հրոսէր յաւեր և յաւար,
Սպառնայր. «Անշուշտ, բնակիչք, ասէր, զուք երկրի,
Լուծջիւր ըզվրեթ, թէ ինձ կայր ոչ 'ի հարկի.
Ձեր՝ բաց յինէն՝ իշխան դք չիք, կամ Տէր այլ.
Իմում և եթ պարտիք ձայնի պատկառ կալ,
Ըպ՝ եթէ ոչ, տունք ձեր. գեօղեան, ագարակք,
Ըրդ հիմն 'ի վեր կործանեսցին հարկյատակ» :
Ըսէր. դիմէր, շաա տիրանայր քաղաքաց,
Օյ և ուստեք չըզոյր նրմա դիմակաց :

²⁰ Միքայէլ Կաթողիկոս Ասորոց, ընդհանուր Պատմ. 'ի Թուրք հայոց - Էջ Ծարէն
վարք Սալահ. հատ. Բ. երես 67—93: Վերթօթ. հատ. Կ. երես 263:

* Յեն Զաքարի, հատոր Բ. յէջ 65—68: 108—112:

Եւ մինչ ազգաց կարգեալ ազգաց Տիրապոլս՝
 Եւ տէր 'ի մեր յաշխարհ լինել միջամուխ,
 Գրաւել ունել, կալ բռնանալ 'ի նրմա,
 Կամ ինքնիշխան ճոխանալ Տէր, իբր Արքայ,
 Յարեաւ Հարմեայն ծընունդ քաջին բարեբաստ,
 Հարուստն՝ հրդօրն յիր և 'ի բան և յիմաստ.
 'Կախահաւուն յանձին երեր ըզնախանձ՝
 Քաջարութեան վառեալ ոգւով վեհապանծ,
 Ընապարեանց զորեան սաստիկ գունդ 'ի գունդ
 Օկնազարդել յաղիղն՝ 'ի տէգ՝ 'ի մըկունդ,
 Օռմանս հետի կարգեաց ուղմիկս 'ի մարտ գող,
 Օայլս՝ ասպիղէն ճակատամուղ սպայազօր,
 Ընդ կուռ և ինքն 'ի զրահ վերտեալ պղղընծի
 (Որ 'ի սլաքաց շեշտ հարուածոյն չըզրծի),
 Եւ պերճ 'ի գլուխ սաղաւարտեալ իբր Արէս,
 Ընց կաց 'ի մէջ, հրաւեր կարգաց 'ի հանդէս.
 «Ո՛վ դուք, գոչեր, զանրմ հոյակապ Դիւցազն,
 Յուշ ձեզ նորայն փառք յաղթութեան պանծալին.
 Ի վիշտ քանի՞ մեղ ընդ բրուամբ քուշածնին
 Կայր տառապել՝ հաշեալ մաշեալ ազգովին,
 Եթէ 'հախնին՝ այն մեր հուժկուն քաջալանջ՝
 Չէր թօթափեալ զանձն 'ի լոծոյն չարատանջ.
 Ճ'ետ 'ի քաջին թէ ճըգէք դուք յարենէն,
 Գուն զիք ընդ իս նահատակել քաջօրէն,
 Օհ զի՞նչ պարծանք... մեղ յայն փառաց զի՞նչ բաժին,
 Երբ ազգայինք ըստըրկանան օտարին,
 Հապա, ո՛վ քաջք, զմխոստացեալն ըզՄարէս,
 Որ յաշխարհէս մարդ մի կալաւ բռնապէս,
 Հարցո՛ւք ըզնա՝ հարցո՛ւք զանգութն ըզգազան,
 Կամ փախըստեայ տա՛ր վանեցուք 'ի սահման».
 Ի լուան. անդէն 'ի բոց ջնուեալ վըրիժու,
 Հորդան ետուն յեղակարծումն 'ի ժամու.
 Եւ մինչ Արեգ լուսոյն 'ի ցայթ վարդադոյն
 Յերկնից 'ի ծիր զաղջ թօթափէր գիշերոյն,
 Հասին հարին սատակեցին սըրակոխ
 Ըզթըշնամոյն ջոկ զամենայն և զամբոխ.
 Ուր 'ի շընչի կախեալ Արամ՝ առնաբար
 Ըզարասար Մեղեան զիշխանն ըզնիւքար,
 Յից ընդ ճակատ՝ քաղաքօրմոյն անդ 'ի ծագ
 Ետ հարըստել առ 'ի նմանեաց նըշաւակ.
 Եւ ջը ընդ այն անցին՝ ծաղու մուր ու թուր
 Ետուն նրմա, վաշ կարգալով և եղունկ.

Քաղաք այս էր զըլուս մերոց քաղաքաց,
Ոյր հիմն արդ չէր, այլ կաց անունն և մընաց:

Գ

Ոչ մոռանամ 'ի գով և վայր զայն առնուլ,
Օր շատածին Շարայն կալաւ շատակուլ,
Շիրակ է այն՝ գաւառ յուռթի դաշտաւէտ:
Յոր Ախուրեան վըտակը ուղխին գետահետ,
Քաջաբերրի՝ հող էր երկրին և է արդ,
Որ ասրարոյս խաշին ճարակ տայ պարարտ:
Ընդեսայր բեղունք լի արմըտեօք հասկաթուռ,
Խարտիչագեղ 'ի փունջ պըճնեալք յոսկեթոյր:

Երբ Զահ երկնից * յաւէժ 'ի վառ Լուսատուն
Ըզհնգերորդ գըծէ կամար զԱռիւծուն **,
Գան արտավարք, դան ձայնառիկ յերգ 'ի ցունծ,
Սանգաղ վարել, որայ կապել բազմահունծ:
Եւ 'ի մարմանդս այգեստանոյն ցանգապատ
Դասք պարմանեաց կողտի բարձեալ և սապատ,
Դիտիւսեայ յարեան տընկոյն քաջողկոյց
Օնուշարարն ըղջիր քամեն նորամուղ:
Սարդ է այս վայր արծակատարր աշխարհին,
Օր բնակութեան տուն ժառանգեաց բազմորդին:

Ե

Յայն ես դարձեալ յաշխարհ դառնամ յարեգդէմ,
Դարձեալ սահման զայն ճահագրել ախորժեմ,
Ուր Յուլկերտ, և դէմ նըմին Փառախոտ,
Շէք վաղեմիք հիմնեալք լերին 'ի ստորոտ,
Նախնւոյն պանծան մեր Ամասեայ գործք ձեռին,
Գործք աստեւորք, թէ և զարգիս չերեւին:

Օ

Ընդ ամպամերձ ձիգ սեպանայ լեառըն մեծ,
Իբր անարդիլ ըսկայիրան ահընկէց,
Սասիս՝ սըմա, փարաղն այն սէգ Նահապետ
Յիւր յաւերժեան 'ի յիշատակ անուն եդ:

Ե

Ընդ տափն, ուր զօշ Ասորուհին և վաւաշ *
Հեշտ յարեւէն հատ մեր զԱրայն գեղահրաշ,
Օհ այս Յիկին (զորմէ Զըրոյցն համբաւ տայ
Եկաղոնեան ծընունդ լինել Գերկեսեայ)

* Արեգակն:

** Միոյ յերկոտասան կենդանակերպից:

*** Շամիրամ:

Մինչ զԱրայի գեղոյն չընաղ լըսէր բան,
 Ի մոլեգին բոց ջերանէր Աստղիկան:
 Եւհ, հեքացեալն, իբր ուշաթափ և շամբուշ,
 Բանդագուշեաց, ոչ հանդարտէր, չունէր ժողով:
 Բնուն էր նրմա առ 'ի Սիրոյն (սիրք յայրատ).
 Գամ քան ըզգամ անծուկն յորդէր խանդակաթ:
 Յայգ և ցերեկ (իբրու զի իւր անձին չէր)
 Ի գեղձ տապեան Սիրականին դանդաշէր:
 Եւ պարգեւացն ըղերձանօք դամագամ
 Սիրահրաւէր յողէր նրմա զայս պատգամ:
 «Եւ 'ի Նինուէ, ասէր, 'ի մեծս յայս քաղաք,
 Եւ զԱսորոց շրթեղ ընդ իս կալ ըզթագ:
 Տիրեան համակ որոց Նինոս տիրանայր,
 Եւ արժանի քեզ ընտրեցայց ես եղար»:
 Այս էր Բամբըն տարիանքն անժոյժ մոլելոյն:
 Ի նոյն նա ցանգ ցընդէր ցնորէր իբր 'ի քուն:
 Սընայր անձկով ժամ 'ի ժամէ յըղձալին
 Բզտապ բոցոյն շիջուցանել զաղուային:
 Ուստի յաւել յաղգ աղգ կահուց կարասիս
 Օարդապաճոյճ նոր հանդերձել զԱրքունիս:
 Եւ զոսկէճեմ ձեղուան յարկին գըմբեթարդ
 Տիպ սարասեալ՝ գոգ զԱստեղեայն ջահազարդ,
 Քըրքմանցան անդ տայ յարդարել սըրսկապան:
 Լըցեալ համակ յանոյշ յանոյշ 'ի բուրեան:
 Ուր գորգ ծաղկեայ, շուրջ և սընդոն նըկարէն
 Օարմանաղան 'ի յերփն 'ի գոյն փողփողեն:
 Տախտ կայ ոսկի, կայ և եպեակ ոսկէհուռ,
 Համբուն և վնռ յատակն առնու վարդասփիւռ:
 Եւ ինքն անդէն պըճնեալ Դըշիսոյն 'ի հանդերձ,
 Ի զըստիկոն յարկին բազմէր վերմբերձ:
 Չընքաղ նորայն շողայր յուլանն և 'ի լանջ
 Քայու ընդ մանեակ ակամբք յեռեալ հիսաքանջ:
 Հանգ և նաժիշտը նրմա կային 'ի սպասո՛ւ:
 Գեղայօրէն ըստ Խարիթեայց տարագու:
 Լէր զի՛ շիւայր յոյժ խաղամուծ 'ի յողին,
 Օխրէր ծըմբէր և քանքարտայր կաթողին:
 Լէր և դարձեալ՝ զի լըրջմիտեալ յաղակարծ
 Օլուարթանայր, զարթնոյր 'ի խանդ նորարծարծ:
 Կայր ալէտանչ մըտացն 'ի ծուփ և 'ի հոգ:
 «Հաճի՛ Արայն... Արայն, ասէր, գայ արդեօք:
 Կամ թէ բընաւ (որպէս արդէն ես խիթամ)
 Գըթկամակեալ՝ ըստունկանէ՞ զիմ պատգամ:

Ըն թնչ փառքս այս. . . զննչ 'ի փառացն ինձ օգուտ,
Երբ յոր տարփամս՝ չուժեմ լինել գամագիւտ»:

Մինչ զեռ սապէս տակաւ յանձին տաղտապէր,

Օլորոյց Հրեշտակն ըզՏարփալոյն զայն երեւր.

«Ըրայն, ասէր, այն անձնագեղն աննրման,

Երիտասարդն այն քաջառօյժ՝ Արամեան,

Սիրով անքակ յիւրըն կապեալ 'ի Նուարդա*:

Ի նոյն 'ի կապ կողարաղին շատ պինդ կայ:

Եւ բանիցն իսկ զոր խօսեցայ կարգաւ ես՝

Չետ պատասխան նա գէթ բանիւ կէս 'ի կէս:

Գահ կայ նորա Հայրենատուր և աշխարհ,

Օր իրաւամբք պայազատէ տիրաբար:

Իշխէ աղանց, որպէս իշխէր և հայր իւր,

Եւ իշխեցեալք պաշտօն տանին մըտաղիւր:

Քաղաքկընեսար ունի հարուստ և հաստատ,

Ունի գեօղեան և անդաստան և շէն շատ:

Մեծն Արմաւիր նիստ է նորա Արքունեան,

Ուր կայ կանգուն և սիւնաղարդն ապարան:

Ընդ ես ոսկեայ տեսի զանօթս համակ ձոյլ,

Եւ զարծաթի կազմած զարդուց բազմահոյլ:

Չըբնաղ յոյժ են հանդերձանքն անդ մեծասպաս:

Ինչ մի երբէք որ պիտոյն է՝ չէ պակաս:

Թէպէտ և շուք Նինեայն Գահու չէր նորա,

Իպց և Քոյում բընաւ բարձի չըցանկայ:

Ունի նաև (չասեմ՝ կարի յոգնաթիւ)

Մանկտի վառեալ կազմ և պատրաստ 'ի կրօն:

Իպց քան մարտից Յաղթանակաց պերճ և ճոխ՝

Խաղաղութեան և շինութեան է սիրող:

Իղձ ոչ լինի ընդարձակել զիւր սահման

Ոչ և պլոց տայ յիւրպոցն 'ի կոխան:

Ըյլ է նորայն փոյթ՝ խընամել ըզմարդիկ:

Ուստի և Հայր ըզնա կարգան Երջանիկ:

Սանայ ըզշէնս 'ի վայելուչ ձեւ նորոգ

Իարեզարդել բըրդամբք պէսպէս և անդրեօք:

Կանգնէ ըզտուն խաղուց 'ի վարժ պտտանեաց,

Օհ մի 'ի լոյժ կեանս իգասցին վայրայած:

Ըրանց լաւաց յարգ զարժանին տայ և բարձ:

Օերամ տածէ ըզճարտարաց լիավարձ:

Սըփուէ ըզգանձս՝ հասարակաց 'ի յօգուտ,

Օօգուտ նոցուն զանձ համարեալ անկապուտ:

* Անուն կնոջն Արայի:

Օ՞րն է այլ ասեմ. շատ են նորայրն, ո՞վ Տիկին,
Օ՞րս 'ի պատմել մի մի՝ հարուստ ժամք պիտին,
Չիք նրմա դուլ. զօրհանապազ (հաւատն)
Կամ առնէ ինչ, և կամ այլոց առնել տայ,
Յայգուէ մինչև ցերեկոյն խոր նա ինքնին
Տայ զանձն 'ի հոգ տընտեսութեան աշխարհին.

Լ՛ զի զուրուք նրստի լըսել ըզբողոք,
Եւ ըզրկելոյն իրաւ առնել օրինօք,
Լ՛ զի մարդիկ երթայ մանկուոյն 'ի զընին՝
Կարգ տալ վարժից և քաջալեր վարժողին,
Լ՛ զի կողմանց երկրին կողմանց պարսպած
Յայց եւանէ, և պահ կարգէ սահմանաց.

Լ՛ որ և ս. առն առն 'ի գեղջէից 'ի բաժին
Շ՛ուրջ ըզշինիւք գետին բաշխեալ դաշտային,
Ըզաղութիւն տայ պարգեւօք նորանոր
Որոց ըզձեռս 'ի մաճ ժըրեն և յարօր,
Օ՞այս նա առնէ առ տընկելոյ 'ի նոսին
Ըզիցիթ 'ի քիրտն հողավաստակ արուեստին,
Որով և զիւրն ունի զաշխարհ հանապազ
Կարեւորօք լըցեալ բարեօք աննիազ,
Կարճ ասացից. նորա կամացըն կամք են
Ըզհինն՝ յաւուրս իւր Գար նորել զՈսկեղէն.

Ս՛ինչ տեսանեն ըզնա ծերոց հրապարակք,
Չօնեն մաղթանա, և օրհնութեան տան նըւազ,
Օրհնեա, ասն, օրհնեա, ո՞վ մեծդ Արամազդ,
Հասարակաց մեր զայս Տեսուչ բարեբաստ,
Յերկարացի՜ կեանք լաւի առնա յամն յամայր,
Որ ուղղութեանց հաստէ մեզ կարգս անհամար,
Ըռաքինեաց պատկեր իսկ սա գեղեցիկ,
Ում քաջախո՛հ հետեւանան արդ Կացիք,
Սովաւ անշուշտ և որք ըզհետ դան ըզմեր՝
Երանաւէտ տեսցեն յերկրի աստ օրեր ».

Ս՛ապէս մեծին է փարեղի և փգբու,
Եւ օր յօրէ ըզշուք զազդին յաւելու,
Յջց չիք 'ի նմա սին պերճանաց, օ՞ն և օ՞ն,
Ո՛չ և կընճիւն յահել 'ի դէմն բարձրայօն,
Ըյլ առ ամէն չափ հասակի՝ մարդափօտ
Ս՛ատչի բարուք. չէ և ումէք անձանօթ,
Սերէ զազդ իւր. պատուասիրէ զեկն օտար,
Նշն 'ի նոցունց սիրի և ինքն հաւասար.

Ընդ մերձենալ իմ Արմաւրայն 'ի տափեր,
Խորե յուր առ՝ թէ Ասորւոց գայ բանբեր,

Պատուէր առ ճոխսն արձակեաց քաղաքին՝
 Ընդառաջել, շուք ինձ դընել զարժանին։
 Իշխանօրէն և ինքն ապա պատուեալ զիս,
 Հանապազօր ՚ի ճաշ կոչէր և յընթրիս։
 Չէր ինչ թէպէտ սեղան նորա մեծահաց՝
 Ի հանդերձանս համադամից զարդարած,
 Սակայն յըստակք որ ինչ վայել կամ պիտոյ,
 Խաճք անարուեստ, և պան գերմակ ՚ի նաչջոյ։
 Կա անապակ քամեր բաժակ և անոյշ
 Ըռ ՚ի զմարմնոյն լոկ կազդուրել զոյն և զոյժ։
 Հացակից միշտ զարս իմաստունս ունէր իւր։
 Յոյց հանձարեղ և ՚ի զըրոյցս ըզբօսնոյր։
 Շատ ինչ և ինձ հարց զաշխարհիս օրինաց,
 Եւ ըզպատճառ զմիոյ միոյ մանր յուզեաց։
 «Օ խմրդ Կիտոս, եհարց դարձեալ, յանդ եհան
 Գործ հոյակապ ըզԿինուէին շինութեան։
 Կամ, ստոյգ արդեօք համբաւն իցէ՝ իբրու թէ
 Յանձանօթում՝ շըրջի յերկրի, ՚ի Կրետէ»։
 Ի՛նչ զի ինքնին բան առարկեալ քողազգեաց,
 Օ առն առն ուշով ըզմէտ կըշուէր ըզկարծեաց։
 Ի՛նչ զի կանխէր ըզվարկ մըտաց զիւր յայտներ՝
 Լըսել ինչ բան կամ համաձայն կամ տարբեր։
 Քանց միտ դընէր, ո՞ ճըշմարտին հետախոյզ,
 Կամ ո՞ պն դը շընթող բարուք մարդելոյզ։
 Օ ի ուղղախոհ ունելով միտս առ ՚ի բնէ,
 Երես՝ ողորկ շըրթանց երբէք ոչ առնէ։
 Ի պատշաճից պարտուց ոմանք թէ կասին,
 Յարգարութեան կամ յիրաւանց ՚ի մասին,
 Ի սաստ անդէն զնոսա գանից կամ մահու
 Պատուհասէ, և ալն ումէր ոչ առնու։
 Ուստի և որ շուրջ կան ազնիւք խուժալուժ՝
 Կուեղց դաշանց չեղեն երբէք ուխտադրուժ։
 Եւ ջանան միշտ մի քան ըզմի առաւել
 Ենեղծ զօրէնս Արդարութեան պահպանել։
 Թէ հրոս ուստեք արշաւիցէ թըշնամեղն,
 Կորբա ՚ի պահ փութան երկրին նոյն ընդ նոյն։
 Տեսի աչօք (պատմել սակայն ոչ է հեշտ)
 ԸզԿեղանոյն զամբիծ կըրօն և զպարկեշտ։
 Պինդ պնչալի է Կողմամատին իւր ՚ի սէր,
 Օ ի զոր յինէն լըսէր՝ նըմա ողջ ասէր։
 Քո սիրայինն յոգնամեծար հըրաւէր՝
 Կողցես հարուած թըւէր նըմա մահալէր։

«Օ՞ր է, ասէր, զի Թագուհին Ասորւոց
 Օրփայ յուզի յանանձ 'ի կիրս ալէկո՞ծ,
 Հիմ' ո՞չ Նինեայ գոնէ պատուոյն պատկառ կայ,
 Որ վարսակալ իմում ետ հօր մարգարտեայ,
 Այդ արդ, աւանդ, Արքայութիւն նորա մեծ.
 Այդպէս նորայն փառք խամրանան ծաղկընկէց,
 Ես զանձկալին զիմ կենակից ոգեկից,
 Օ՞րս սիրելին զիմ փարելին ո՞չ թողից,
 Չուզեմ լուծիչ կապոյն լինել Զուգութեան,
 Ոչ և պաշտօն ակտին տանիմ Ասորդեան,
 Քանզի պատիժ կապեն Օրէնք սաստկասաստ
 Ոյց սրբութեան ժրտին փրծկել զառապատ,
 Եւ թէ դամ մի զՕրէնս Իշխանք տան 'ի կոխ,
 Որ սանձ, ո՞ր կապ ըզուամն ընկճէ խառնամբոխ.
 Կամ բնաւ իսկ զի՞նչ որ 'ի նոսա յակտից զուտ
 Ըզբաջալաւ վարուց յանձին բերէ փոյթ:
 Մի այլ ուրեմն արկցէ Դըշխոյն ինձ թախանձ
 Ի փիծ խոհերս անկողնաւ շամշութեանց,
 Այլ ըզխանձոտ թափեալ ըզկիրսն անյագուրդ,
 Ըզշեղտամեղտն 'ի բաց գիցէ ըզխորհուրդ:
 Ապ' եթէ ո՞չ, ինձ՝ գիտասցի՞ր՝ հընար չէ
 Յիմոյն 'ի բաց քեցիլ երբէք 'ի կնոջ:

.

Մեկ Մեկեանց:

ՃՈՒՔԱՂԻ Ը և թ) երորդ տետրակաց առաջին յօդուածոց վերնագրե-
 րում անդգուշութեամբ 'ի բաց է ընկած Ը տառն ՎԻՃԱԿ բառին մէջ, Սոյն-
 պէս և Ի, Ը և թ) երորդ տետրակաց Ազգային թուականն փոխանակ
 ՌԵԺԱՆ, սխալմամբ տպուած է ՌԵԺԲ:

Печатать позв. С.-Петербургъ], 13-го Марта 1862 г. Цензоръ В. Бекетовъ.
 Типографія Лазаревского Института восточныхъ языковъ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՆ